

Владан Станковић

Институт за политичке студије у Београду
e-mail: vladan.p.stankovic@gmail.com

Андријана Јовановић¹

Институт за политичке студије у Београду
e-mail: andrijana.jovanovic@ips.ac.rs

ОБРИСИ ПРАВОСЛАВНЕ ПОСЛОВНЕ ЕТИКЕ

Апстракт: Аутор је за тему рада одабрао православну пословну етику. Имајући у виду Друштвени значај пословања у савременим друштвеним односима, аутор настоји да простор економијања: рад, поседовање имовине, свет размене добара и пословну комуникацију прожме оним идејама, вредностима и нормама које имају дубљи хришћански смисао и посебна православна значења. У ужом смислу, рад је за Предмет истраживања одабрао нормативно, етичко поље пословних односа. Стога је изучавање православног светоназора у пословној комуникацији најважнији Научни допринос теми истраживања. Стиче се утисак да је у Православном културном кругу земаља након пропасти реал-социјализма остало необрађено поље регулације у пословној сфери. Прелазак са социјалистичке дириговане економије државног власништва над производним средствима на индивидуални капитализам либералног предузетништва отворило је Проблемско питање које гласи: Да ли је могуће у земљама православног културног круга пословне односе засновати на формалној, секуларној етици каква постоји у Западним друштвима другачије традиције? Чини нам се да би једна изворна културална матрица друштвене кохезије, која би имала утемељење у изворно православном погледу на: имовину, својинске, економске и социјалне односе могла остварити већи допринос хармонизацији и хомогенизацији друштва, али и већем економском опортунитету. Основна хипотеза полази од предпоставке да је могуће засновати друштвене и економске односе у сфери пословања на аутентичним моделима вредновања, понашања и обхођења који своје обриси имају, пре свега, у православном погледу на свет. Методе које је аутор у раду користио су: посматрање, анализа садржаја, метод тумачења, метод унакрсних култура...

Кључне речи: православље, рад, пословна етика, пословни односи, хришћанство.

Предходним радњама истраживачког поступка дошли смо до спознаје, да не постоји никаква кодификована, или бар системска, Православна пословна етика, о коју бисмо могли, кроз примену метода анализе садржаја текста, да изрекнемо коначни суд. Пошто не постоји јединствена, монолитна Православна пословна етика, већ само низ парцијалних проблематизованих питања и решења на етичке теме у пословним односима, то је овде реч о Обрисима православне пословне етике. Зато и можемо говорити само о

¹ Андријана Јовановић се захваљује др Владану Станковићу, вишем научном сараднику са Института за политичке студије у Београду, на помоћи коју јој је пружио саветима као коментор током израде докторске дисертације под називом „Развој институција јавно-приватног партнерства у политичким системима земаља Југоисточне Европе”, пријављене 14. децембра 2021. године. године на Факултету политичких наука Универзитета у Београду, под менторством проф. др Милана Јовановића.

скици православне пословне етике, једној врсти нацрта, која је својим основним својствима и вредностима заснована на базичним православним постулатима.

Етика рада у православљу

Православна етика рада развијала се од времена Великих црквених отаца. Уколико заронимо у писце патристичког периода проналазимо мноштво материјала за читава једну теологију рада. Након прегледа ових текстова долазимо до неодољивог закључка да је заправо реч о једној теологији дисциплиновања и зауздавања страсти.² Рад је ништа друго до средство да се заузда пожуда, да се дисциплинује тело (*Σώμα*) и усмери душа (*ψυχή*) у духовну сферу људског постојања. Василије Велики је мишљења да сусрет са Богом не треба да се врши на рачун рада.³ Јован Златоусти је још јаснији: „није нечастан рад него доколица“.⁴ У његовом виђењу рад има јаку педагошку функцију. Побожан човек не избегава обавезе; радом он се ослобађа робовању нагонима, лењости и доколици.⁵ „Василије Велики је тврдио да стремљење ка побожности не сме да служи као изговор за лењост и избегавање рада него треба да буде подстицај за још веће напоре.“⁶ Провејава мњење да сврха рада није израда или производња материјалних добара (нека врста Божијег ударја), нити је то задовољавање индивидуалних потреба, већ је циљ сузбијање злочина самољубља, који је један од најтежих грехова.⁷ Рад ослобађа од робовања страстима, и усмерава личност у вишу духовну сферу, пошто дисциплинује тело и психу припремајући их за сазревање-у-Богу. Православна теологија рада је ту стала: она се није развила даље од пуког средства ослобођења од напасти нагонског у човеку.⁸

Ван Теологије рада остаје широко поље Етике рада. Православна етика рада подржава стварање и стваралаштво. Радник својом работом опонаша Бога-оца: Творца и Креатора.⁹ У стваралачким пословима не губи се душа. То се не може рећи за посредничке послове: трговине, заступања и зеленашења. Ови послови доносе лаку зараду, неретко и богатство, али се у њима „губи душа“ а Богу, свакако, нису угодни. Лака зарада у њиховом обављању нема никакве везе са стваралаштвом. То су послови механички, без учешћа душе и без божије благодати. У њима често одлучујућу улогу имају пороци: лукавство, превртљивост, недоследност...¹⁰ Црквени оци неретко упозоравају да „душу ваља припремити за онај свет“: рад се сагледава као моћно средство оплемењивања душе и њене дораде (култивације). Срећан је онај који својим радом опонаша самог Творца.¹¹ Тај у сопственом микрокосмосу постаје „Непокретни покретач“. Јован Златоусти поручује: „Новцем си се обогатио, али шта има од тога душа? Богатији си постао у новцу, а осиромашило у души, (...)“¹² Душевни послови су далеко богоугоднији од послова рутинских где се губи душа, а понекад и разум.

² Станковић 2023, 329.

³ Саврамис 1991, 87.

⁴ Архиепископски сабор РПЦ 2007, 86.

⁵ Назаров 2005, 56

⁶ Архиепископски сабор РПЦ 2007, 86.

⁷ Мандзаридис 2004, 252-253.

⁸ Черкавская, Шаповал 2010, 174.

⁹ Василије Велики 2001, 59: „Као што грнчар једном истом вештином начини безброј судова, не исцрпљујући тиме ни своје умеће ни своју силу, тако је и Творац свега овога што постоји, само наклоном Своје воље превео у постојање величанство свега видљивог, иако Његова стваралачка сила није по мери само једнога света, већ га бесконачно много пута надилази.“

¹⁰ Икономидес 2006, 183.

¹¹ Nicolaides 2020, 5.

¹² Јован Златоусти 2004, 52.

Они који су се, ипак, определили за недушевне послове до новца могу стићи лако и брзо. Од богаташа се захтева да буде кротак, а не раскашан. У односима спрема других од богатог човека се очекује да буде милосрдан, а не горд и охол. „Бити смирен Богом“ упућује на извесност спасења душе. Узнемирена душа титра и трепери, она није Богу мила, а богатство само додатно узнемирава, јер изазива својим чарима и мами дражима овоземаљских подстицаја. Са друге стране, од сиромашног се захтева да буде веома стрпљив, истрајан, издржљив и да се поузда у Господа.¹³ Најгоре је када сиромашног опхрве тешко стање у коме се налази. Он пада под искушење греха, и може запасти у злочин.

Читав економски систем заснива се на газдовању. Као што Бог газдује светом, тако, слично, домаћин газдује својим микрокосмосом. Домаћин, дакле, управља домаћинством – породичним космосом свих могућих облика својине са све: члановима породице, окућницом, њивом, и свим привредним активностима. Домаћин настоји да заокружи свој свет, да постане у пуној мери самодовољан, економски снажан и независтан од утицаја из спољашњег окружења. Истовремено, на њега пада терет старања над свим што му долази „под руку“ (*manus*). Стога је домаћин „свој на своме, газда на свом имању, ма колико оно било велико или мало. Газда који сабира и који настоји да увећа своје газдинство и створи стабилну породичну заједницу.“¹⁴

Рад се у таквој економији заснива на колективним прегнућима породичног солидаризма, а троши се сходно потребама чланова домаћинства. Газде или домаћини сеоских газдинстава управљају својом и задружном имовином потпуно слободно и без ограничења, али су са наступањем јесени, они имућнији, поштовали установу разреза и пунили заједничке кошеве и амбаре приносима, како би при крају зиме сиромашнији могли да се користе заједничком летином.¹⁵ И у градовима поред личне имовине инсистира се и на заједничкој. Збирна имовина припадала је еснафским удружењима. Свако удружење имало је заједничку касу. Приходом од те имовине издржавала се сиротиња, сиромашнији чланови еснафа и њихове породице. Заједничка имовина је у служби опстанка и служи заштити оних који јој припадају, па говоримо о солидарности чланова еснафа и гилди.¹⁶ Још и данас својина над заједничким просторијама зграда веома је присутна у Православном свету, посебно у земљама које су биле под реал-социјализмом.

Назиру се контуре једне Филозофије рада у којој су видљиви следећи последични феномени: идеал заједнице (традиционализам), сужавање приватног власништва и слободе предузетништва, израженији монополи „Контролних висова“ кроз етатизацију крупног капитала...¹⁷

Обриси православне пословне етике

Православна пословна етика има снажну есхатолошку димензију. Материјална добра служе опстанку, а рад је тек средство спасења. Радом се стичу врлине и обезбеђује оздрављење и спасење душе од бесловесних насртаја афеката нагонског.¹⁸ Рад постаје

¹³ У Библији налазимо да је стрпљење плод Светог Духа (Галатима 5:22), а сви Христови следбеници треба у себи да носе стрпљење (1. Солуњанима 5:14).

¹⁴ Анђелковић 2015, 268.

¹⁵ Његован 1997, 6-7.

¹⁶ Симовић 2006, 4.

¹⁷ Makrides 2019, 14: „(...) да више воле оно што долази из традиције него нове ствари, као и радна места без ризика, често избегавајући приватни сектор; да имају политичке идеје блиске левици, са антикапиталистичким духом и склоношћу активној улози државе у економском домену.“

¹⁸ Unknown author 2009, 6.

предуслов да би се осигурало лично проживљавање Христове вере.¹⁹ Молити се као Христ значи: постати као Христ, бити Христом. То је безусловни позив на подвижништво, и преко њега позив на лично спасење: још сада и овде на земљи. Свети Атанасије Александријски исказује веру да се Христос оваплотио да бисмо ми постали богови (*Αυτός γαρ ενηθροπισεν, ινα ημεις θεοποιηθς θεοποιηθς*).²⁰ Заробљен у пропадљивом свету, отуђен од Бога-творца „свега живог и неживог“, човек је позван да се обожи – да постане део божанске природе („причесник силе божије“).²¹

Православно предање инсистира на поучавној сврси норме. Норма, дакле, није ништа написано: није идеја, нити је вредност, још мање заповест-сама-по себи. Напротив, свака норма ужива ауторитет и неприкосновеност само уколико се поостварује у реалном животу заједнице.²² Стога кажемо да је нормативно у најнепосреднијој вези са дидактичким: на норми је да васпитава, и да преваспита. Православни приступ вери је у најнепосреднијој вези са „очувањем ума ране Цркве“²³, па је, како то истиче васељенски патријарх Вартоломеј: „православно хришћанство начин живота у коме постоји дубока и непосредна веза између догме и праксе, вере и живота“.²⁴ Норма као закон друштвеног требања умногоме се разликује од физичких закона морања. Па ипак, од Православног човека се очекује да требање уздигне на ниво морања. Отуда и словенска реч „мора“, као нешто чему се не може измаћи. Мора је, дакле, својеврсни друштвени и чак психолошки детерминизам, а „морал“ скуп правила по којима се живи и чијим се придржавањем потврђује сврха правила и продужава егзистенција норме.²⁵

Феноменолошки приступ норми детерминсао је православну пословну етику више као нешто живо, као својеврсно опонашање или бар као: низ повремених одговора „на одређене проблеме који се постављају у свакодневном животу или у тумачењу Светог писма“.²⁶ Грчка норма утеловљене праксе на специфичан је начин дефинисала православну пословну етику. Она полази од „употребе разума да би се из Светог писма и патристичких учења схватили принципи и описи који треба да воде све људске радње и унесу дух агапе у друштво.“²⁷

Суштина православне пословне етике могла би се свести на поштовање светца (грч. *Αγιος*, рус. *старец*), на персонолошки кредо: „угледања у ауторитет достојних“.²⁸ Ауторитет угледача почива на „моћи живућег“ да харизмом своје појаве изазове ауторитет код других. Врлине харизмом обдареног угледача могу се опонашањем пренети на угледача. Његова је харизма енергија „живог закона“ (грч. *ζωντανός νόμος*),²⁹ која се

¹⁹ Белов 2011, 5.

²⁰ Овревоџитс 2012, 71.

²¹ Николаидес износи тврдњу: „Првобитни грех нас отуђује од Бога Оца, а човечанство је постало неетично и покварено и стога захтева искупљење кроз тежњу да постанемо учесници божанске природе (2. Петрова 1:4).“ (Nicolaides 2020, 6)

²² Станковић 2022, 290.

²³ Constantinou 2020.

²⁴ Namee. March 7, 2024.

²⁵ Јевтић 2022, 285.

²⁶ Zografidis 2011, 323.

²⁷ Nicolaides 2021, 9: „Православна етика захтева употребу разума да би се из Светог писма и светоотачких учења схватили принципи и описи који би требало да руководе свим људским деловањем и принесу дух агапе у друштво.“

²⁸ Хоружий 2006, 272.

²⁹ У складу са византијском традицијом источноримских царева: *Licet enim legibus soluti sumus attamen legibus vivimus.*

извршава „узорним обхођењем“ (лат. *imitatio*, грк. *μίμησις*).³⁰ Угледање у харизму „живе иконе“ пооствараје ауторитет. Понекад је харизма угледника тако снажна да се читава заједница управља сходно појави достојног.³¹ Угледник постаје живи узор који се опонаша дидактичко-педагошким радњама. Понекад је његов ауторитет толико снажан да се дух одашиљача утисне у дух пријемника. И још даље, предајом преко предања сада већ само „Слике свести“ могу се преносити са генерације на генерацију. Записи који бележе живе, непосредне „Слике свести“ харизмом обдарених називају се и „Житија светаца“. Светитељи су још за живота Богу-угодни. Постоји јака вера да би угледањем у угледника и сами угледачи могли иконичношћу бити препуштени Божијој милости, и постати чак боголики. Социолошки, ова су понашања стереотипна – она теже непроменљивости. Током времена друштвени односи се конзервирају и институционализују, па престајају у колективна понашања.³²

У пракси православна пословна етика се објективизира кроз институцију друштвеног понашања која се зове *послушање*.³³ То је такво понашање при коме се властита воља подређује вољи старешине све док воља старешине не прерасте у властиту вољу.³⁴ У практичном смислу, извршилац укида своју вољу и подређује је вољи предпостављеног: воља извршиоца прераста у снагу харизматске личности старешине.³⁵

Надахнути житијама светаца, запослени своје радно окружење тумаче као својеврсну Гозбу (Агапе), где неподношљивом лакоћом уживања-у-послу треба да се пружи осећај присуства „Трпезе љубави“. Они у заједничком радном подухвату постају причесници присуства Светог духа. Високи морални захтеви угледника из кога проговара: саморазумевање и саосећање, стрпљење, преданост послу и посвећеност раду, пожртвованост и добронамерност спрам ближњих..., сами по себи побуђују ауторитет.³⁶ Пуно јединство запослених постиже се кроз заједништво очувањем и поштовањем сваке непоновљиве личности, ма колико она била сложена. Од запослених се очекује неговање посебности, осећаји ка заједничким прегнућима и емпатија. Волети другог овде подразумева уживети се у личности другог, у конкретном случају колеге са којим се ради. Овакав идеал ствара позитиван радни амбијент у пословној комуникацији.³⁷

Из високо постављених вредносних стандарда следе и готово аскетска очекивања у понашањима запослених. Захтеви иду ка истицању: „духовности на радном месту како би се побољшао учинак и промовисала организациона одрживост.“³⁸ Од запосленог се захтевају духовни напори, пре свих свакодневна молитва и еухаристија: „Свакодневном молитвом и учешћем у еухаристији почињемо да доносимо здраве етичке одлуке и изјаве на својим радним местима и у друштву уопште. За православне вернике Исус, као и свети Цркве који се поштују су опонашаоци Христа, и динамичне парадигме људске врлине и потпуне светости.“³⁹ Инсистира се на једном ланцу пословног саобраћаја

³⁰ Израз „опхођење“ потиче од „об-ходити“, „ићи околу“ – преносити сопство другима око себе, усклађивати се са живућом личношћу другога.

³¹ Ресмић 2021, 237: „Лидер се може и треба следити само док у њему видимо Христа.“

³² Buss 1995, 43-44.

³³ Забаев 2011, 179.

³⁴ У православљу инструментализација Божије воље иде преко „мишљења човека ближег Богу“. Пошто су Богу у манастиру ближи старци, онда је систем „старјецца“ темељ друштвеног ауторитета. (Zabaev 2012, 7)

³⁵ Weber 1947, 143: „Основа сваког ауторитета и сваке подчињености је у вери.“

³⁶ Белов 2011, 22

³⁷ Zizioulas, Zizioulas 2006, 244.

³⁸ Nicolaidis 2020, 5.

³⁹ Nicolaidis 2021, 7.

у коме се личности саображавају видљивим, светачки узорима,⁴⁰ па се тако обожена понашања оваплоћују назад у пословну комуникацију. Тако се обезбеђује материјализација пуnine друштвених односа у пословној заједници.

И нигде као у православљу није укључена пунина људског живота у социјални миље радног амбијента.⁴¹ Неразлучивост јавног од приватног, пословног од интимног, омогућила је да је запослени интегрисан у радни колектив тек када и његови приватни изазови (проблеми и бриге) постану предмет старања колектива у коме упосленик ради.⁴² Овде се на радника гледа холистички – у тоталитету. „Однос према личности ближњег за хришћане је примаран у односу на радне улоге и пословне положаје у којима се он може наћи. Стога хришћани-послодавци треба да исказују нарочиту одговорност и бригу за људе који су им у процесу рада подређени. Закидање плате најамницима сматра се у хришћанству једним од најтежих грехова.“⁴³

Са друге стране, од радника се захтева не само лојалност фирми, већ и лична оданост и послушност према послодавцу. Послодавац упосленику обезбеђује зараду којом радник храни себе и чланове своје породице, па је послодавац не само домаћин већ и припадник једне шире, упосленикове породице. Сопственим примером послодавац осваја поверење запосленог. Својим личним примером „доброг домаћина“ он својим упосленицима показује пут којим треба корачати и саображава запослене у „честите раднике и домаћине“.⁴⁴ Он је истовремено и економ и духовник, домаћин и игуман каквог привредног друштва. И као што има обавезу и одговорност према властитој породици, тако је послодавац дужан да се стара не само о запосленима, већ и о члановима њихових породица.⁴⁵ Обезбеђујући свога радника, он посредно брине и о свим члановима радничких породица. И баш како је Бог на небу, а владар на земљи, тако би и послодавац требало да се влада у предузећу у коме управља.⁴⁶ Као непокретни покретач он је конструктор: онај ко осмишљава и предузима, плодник. Из њега све рађа, генерише се и умножава. Оваква пословна филозофија гради пословну етику благостања и добра за ближње и постаје „божанско средство за кретање ка спасењу“.⁴⁷ Непоновљивост и посебност сваке људске особе овде се тумачи као дар од Бога који захтева: чување, посвећивање, напредак и увећање.⁴⁸

Православна пословна етика у послушању види истинско средство спаса, јер послушање доноси рационалну уштеду енергије од сувишног расипања.⁴⁹ Од запосленог се очекује да буде марљив, и пре свега кротак. Радник треба: да не противречи послодавцу, да ради свој посао најбоље што може, и да следи договорене инструкције и планове. У таквом пословном амбијенту плата је довољна за опстанак. Зарађено се троши на укућане. Ретко када претекне за штедњу. Још ређе из уштеђене плате се издваја у инвестирање. Истовремено, радом се постиже: динамика активности, ритмичност поступања, лично задовољство и досеже атараксија (*Атаракџија*), бестрасно стање пријатне обамрлости где су сви афекти под контролом воље (смиреност).

⁴⁰ Марјановић-Душанић 1997, 275.

⁴¹ Nicolaidis 2021, 8.

⁴² Милошевић 2002, 12.

⁴³ Живковић, 2013.

⁴⁴ Zabajev 2018.

⁴⁵ Забаев 2007, 9.

⁴⁶ Елоян 2006, 323.

⁴⁷ Забаев 2007, 24.

⁴⁸ Nicolaidis 2021, 9.

⁴⁹ Бус 1994, 123.

Опонашати самог Бога-творца милосрдним делима једно је од основних захтева православне домаћинске етике газдовања. Православље подстиче мале складне заједнице рада – породичне економије, јер у њима види могућност стапања љубави ближњих кроз рад. И међу запосленима налажу се начела блиске сарадње, присности, међусобног помагања.⁵⁰ Пословне прославе, дружења након посла и породичне посете део су овог фолклорног понашања. Запослени заснивају заједницу рада у којој је свепрожетост приватног и јавног веома изражена. Приватно неретко потискује јавно или опште у други план.

Приватни интереси и обзире увек имају предност над апстрактним институцијама и високим пројекцијама пословања. У православној пословној етици надљудске друштвене групе и институције подређене су живим, непосредним и личних потреба запослених.⁵¹ Људи раде не зарад некаквог вишег циља, какве мисије или спасења, већ да би прехранили себе, и своје породице, и да би се припремили за преображај. Идеалнотипски: на рад се гледа тек као на нужност и припрему за остварење коначне сврхе живота, аскетски позив ка усавршавању и личном спасењу.⁵²

Запослени на посао уносе нешто од својих кућа: своје обичаје, навике, васпитање, свој карактер и непоновљиву личност. Међу запосленима: „поштење, морални интегитет и социјална права представљају најбитније културне вредности.“⁵³ Ово је, дакле, таква пословна етика која настоји да се имплементира холистички, и да у свом холизму обухвати читави људски универзум, са све приватним животом. Запослени у пословни процес уноси целокупну своју личност, и нигде се она не испољава тако снажно, у свој својој пунини, као у Православној цивилизацији. И док човек на Западу при обављању послова оставља своју приватност закључану дубоко у себи, понекад подпуно измештену из јавног простора, у Православном свету није могуће ово „сакаћење интегралне личности“: особа се прихвата или одбацује таква каква је, са свим својим врлинама и манама. Неретко ту се губе из вида објективни критеријуми. Инсистирање на туђој приватности рађа различите злоупотребе и менталитет мале средине у којој свако настоји да проникне у туђе намере, понашања и мотивације.⁵⁴ „(...) Чињеница (је) да ни данас новац и профит нису у православном свету главни мотивациони покретачи на делање, већ у најбољем случају средство за нешто друго, далеко важније и драгоценије од материјалних добара.“⁵⁵

Закључна разматрања

Из чињеничног мноштва које смо изнели, и из законитости нижег и средњег обима које смо извели, могли би се извести одређене сумарни закључци о карактеру обриса православне пословне етике. Прво, православна пословна етика је подпуно некодификована. Тако фрагментисана она се може истраживати само упоредним текстовима и порукама из Светог писма, Светог предања и узорне праксе. Друго, православни пословни императиви изводе се из најнепосредних извора кроз: тражење смисла у текстовима из Јеванђеља, тумачење светоотачких предања и навођење исказа светаца. Треће, православна пословна етика полази од јединствене и неразлучиве личности сваког конкретног човека. Четврто, православна пословна етика је снажно индивидуалистичка јер увек полази од јединственог и непоновљивог појединца, и предпоставља мноштво (друштвене групе и институције) човеку. Пето, услед овакве концепције постоји проблем у објективизацији вредности. Шесто, ауторитети су превисоко постављени: христолики

⁵⁰ Динело 2010, 486-487.

⁵¹ Станковић 2017, 135-136.

⁵² Белов 2011, 119.

⁵³ Subotić, Kondić 2004, 73.

⁵⁴ Konstantinović 2004, 16.

⁵⁵ Жуњић 2008, 44.

свечачки узор као посредници између Бога и човека. Седмо, координација упосленика спроводи се преко установе послушања, где се радник подређује вољи надређеног (*харизматизам*).

Литература

Buss, Andréas (1995): „The Individual in the Eastern Orthodox Tradition – l’individu dans la tradition orthodoxe orientale.“ *Archives de Sciences Sociales des Religions*. Vol. 91: 41-65. Paris: Éditions de l’EHESS.

Constantinou, Eugenia Scarvelis (2020): *Thinking Orthodox – Understanding and Acquiring the Orthodox Christian Mind*. Ancient Faith Publishing.

Konstantinović, Radomir (2004): *Filosofija palanke*. Beograd: Novo otkrovenje.

Makrides, Vasilios (2019): „Introduction – Christianisme orthodoxe et économie“. *Archives de sciences sociales des religions*. Vol. 185. № 1: 11-21. Liège, Paris: Les Éditions de L’EHESS.

Namee, Matthew (2024): „The Ecclesiology of Ecumenical Patriarch Bartholomew Over Time“. *Orthodox History – The Orthodox Church in the Modern World*. March 7, 2024.

Nicolaides, Angelo (2020): „Ethics and the dignity of work: An Orthodox Christian perspective“. *Pharos Journal of Theology*. Vol. 101. Johannesburg, Alexandria: Johannesburg Institute for Afro-Hellenic Studies, Greek Orthodox Patriarchate of Alexandria.

Nicolaides, Angelo (2021): „Theological Eastern Orthodox Teachings and Ethical Business Practice for the 21st Century“. *Pharos – Journal of Theology*. Vol. 102. Empangeni: University of Zululand, South Africa.

Subotić Dragan, Kondić Tea (2004): *Poslovna etika u preduzetničkom biznisu*. Beograd: Institut za političke studije.

Unknown author (2009): *Living the Orthodox Christian Life – An Introduction to Orthodoxy*. Greenville SC: Saint George Greek Orthodox Cathedral.

Vinogradov, Leonid (2018): Intervju Ivan Zabajev: „Zli duh tebe lenjošću, a ti njega četkom“. <http://www.manastir-lepavina.org/radioblagodvesti/zli-duh-tebe-lenjoscu-a-ti-njegacetkom>. Копривница: Манастир Лепавина.

Weber, Max (1947): *Wirtschaft und Gesellschaft*. Tübingen: J.C.B. Mohr.

Zabaev, Ivan Vladimirovič (2012): „Pravoslavna etika i duh socijalizma – zasnivanje jedne hipoteze“. *Filosofija i društvo*. Vol. 23. № 1: 1-20. Beograd: Institut za filozofiju i društvenu teoriju.

Zizioulas Jean, Zizioulas John (2006): *Communion and Otherness – Further Studies in Personhood and the Church*. London: T&T Clarck.

Zografidis, George (2011): „Ethics, Byzantine“. (Editor) Henrik Lagerlund, *Encyclopedia of Medieval Philosophy*, 323-328. Dordrecht: Springer.

Οβρενοβιτς, Δ. Παναγιωτα (2012): *Η θεολογία των τριών κατά άρειανών λόγων Του μεγάλου αθανασίου*. Θεσσαλονίκη: Αριστοτελείο πανεπιστήμιο θεσσαλονίκης θεολογική σχολή Τμήμα πομπαντικής και κοινωνικής θεολογίας.

Анђелковић, Петар (2015): „Економија или Хремастика – случај Србије“. *Зборник радова Филозофског факултета*. Vol. XLV. № 4: 253-273. Косовска Митровица: Филозофски факултет Универзитета у Приштини.

Архијерејски сабор РПЦ (2007): „Рад и његови плодови“. *Основи социјалне концепције Руске православне цркве*: 83-94. Нови Сад: Беседа.

Белов, Владимир Николаевич (2011). *Аскетика в русской духовной традиции*. Саратов: Издательство Саратовского государственного университета.

Бус, Андреас (1994): *Макс Вебер и Азија*. Ниш: Градина, ЈУНИР.

Василије Велики (2001): *Шестоднев*. Прва беседа: 9-10. Нови Сад: Беседа.

Динело, Наталија (2010): „Руско религијско одбацивање новца и *Ното есопo-тисуса* – самоидентификација пионира монетарне економије у постсовјетској Русији“. *Могућности и дoмети социјалног учења православља и Православне цркве*: 481-503. Београд: Конрад Аденауер, ЈУНИР.

Елоян, Марина Ринаљдовна (2006). „Христианска философија хозяйства и капитализм“. *ΦΙΛΟΘΕΟΣ*. № 6: 317-323. Београд: Богословски факултет Српске православне цркве.

Живковић, Ивица (2013): „Теме из социјалне етике православног хришћанства“. <http://www.eparhijaniska.rs>. Ниш: Епархија нишка.

Жуњић, Слободан (2008): „Модерна и православно наслеђе“. *Источник*. Vol. 66: 5-48. Београд.

Забавев, Иван (2007): „Основные категории хозяйственной этики современного русского православия.“ *Социјална реалност*. № 2: 5-26. Москва: ФОМ.

Забавев, Иван (2011): „Понятие этики в работе Макса Вебера *Протестантская этика и дух капитализма* – опыт его применения в анализе хозяйственной этики современного русского православия.“ *Перекрёстки*. № 1-2: 173-188, Vilnius: Европейский гуманитарный университет.

Икономидес, Никос (2006): „Пословни човек“. (Приредило) Гуљелмо Кавало. *Византинци*, 182-215. Београд: Слио.

Јевтић, Бисера (2022): „Морал као пракса педагошке етике“. *Црквене студије*. Vol. 19: 277-288. Ниш: Међународни центар за Православне студије.

Јован Златоусти (2004): *Изабране беседе на Псалме*. Београд: Задужбина св. манастира Хиландара.

Мандзаридис, Георгије (2004): *Социологија хришћанства*. Београд: Хришћански културни центар.

Марјановић-Душанић, Смиља (1997): *Владарска идеологија Немањина*. Београд: Свети архијерејски синод СПЦ, Српска књижевна задруга, Слио.

Милошевић, Зоран (2002): „СПЦ и (нео)либерална демократија – студије о православној социјалној доктрини“. *Црква и политика*. Београд: Институт за политичке студије.

Назаров, Владимир (2005): *Прикладна Етика*, Учебник. Москва: Издательство: Гардарики.

Његован, Зоран (1997): *Пољопривреда средњовековне Србије*. Београд: Економски институт.

Ресимић, Милан (2021): *Увод у православно лидерство*. Београд: Апостолски центар православног лидерства.

Саврамис, Демостенос (1991): „Макс Вебер и Православна црква“. *Православље између неба и земље*: 80-95. Ниш: Градина.

Симовић, Желько (2006): „Предговор“, у: Николај Велимировић. *Средњи систем – између Плутократије и Киновије*: 2-8, Београд.

Станковић Владан (2017): „Српски идентитет, политичка култура и однос према институцијама“. (Приредило) Владан Станковић: *Идентитет – политичка култура – институције*. Књига 7: 119-140. Београд: Институт за политичке студије.

Станковић, Владан (2022): „Бирокуратски односи у Православном друштву“. *Црквене студије*. Vol. 19: 289-299. Ниш: Међународни центар за Православне студије.

Станковић, Владан (2023): *Логика Православне цивилизације*. Београд: Институт за политичке студије.

Хоружий, Сергѝй Сергѝевич (2006): *Феномен русског старчества – примери из духовној пракци старце*. Москва: Издательский совет Русской православной церкви.

Черкавская Татьяна, Шаполав Володимир (2010): „Особенности формирования Деловой этики украинского бизнеса“. Днепропетровск: Национальный горный университет.

Vladan Stanković
Andrijana Jovanović

FRAMES OF THE ORTHODOX BUSINESS ETHICS

Frames of the Orthodox Business Ethics can be reduced to several key features. First at all, Orthodox business ethics are completely uncodified. Second, Orthodox business imperatives are derived from the most immediate sources, through: searching for meaning in texts from the Gospel, interpreting the traditions of the Holy Fathers and citing the Statements of Saints. Thirdly, Orthodox business ethics starts from the unique and indistinguishable personality of each concrete person. Fourthly, Orthodox business ethics is strongly individualistic and therefore always starts from a unique and unrepeatable individual, to whom it presupposes the Multitude (Social groups and Institutions). Fifth, due to this conception there is a problem in the objectification of values. Sixth, authorities are placed too high: Christlike saintly models mediate between God and man. Seventh, the coordination of worker is carried out through the institution of obedience, where the worker submits to the will of the superior (*charismaticism*).